

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання курсової роботи

з дисципліни «МОНІТОРИНГ ДОВКІЛЛЯ»

(для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

спеціальності Е2 Екологія)

(Електронне видання)

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засідання кафедри

хімічної інженерії та екології,

протокол № 9 30.04.2025 р.

Київ 2025

УДК 551.5 (УДК 502:504)

Методичні вказівки до виконання курсової роботи з дисципліни «Моніторинг довкілля» (для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності Е2 Екологія) / Укладач В.І. Мохонько. – Київ: вид. СНУ імені В. Даля, 2025. – 26 с.

Методичні вказівки визначають зміст, обсяг, структуру, етапи виконання та вимоги до оформлення курсової роботи з дисципліни, перелік науково-методичних матеріалів до підготовки та написання курсової роботи.

Методичні вказівки призначені для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності Е2 Екологія та можуть бути корисними при написанні окремих розділів курсових, дипломних проєктів (робіт) та магістерських робіт екологів.

Укладач

В.І. Мохонько, к.геол.н., доц.

Рецензент

Є.І. Зубцов, к.т.н., доц.

ЗМІСТ

1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	4
2 СТРУКТУРА КУРСОВОЇ РОБОТИ.....	6
3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗМІСТУ ТА МЕТОДИКИ ВИКОНАННЯ ОКРЕМИХ РОЗДІЛІВ КУРСОВОЇ РОБОТИ	7
4 ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ.....	11
5 ПОРЯДОК ЗАХИСТУ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ.	13
6 ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	16
7 ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	16
ДОДАТОК 1 Орієнтовні теми курсових робіт	21
ДОДАТОК 2 Приклад оформлення титульного листа.....	22
ДОДАТОК 3 Зразок оформлення списку використаних джерел відповідно до ДСТУ 8302:2015	23

1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Одним з основних завдань розробки стратегії охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування є спостереження за екологічним станом природних об'єктів, дослідження техногенного впливу на компоненти довкілля, а також оцінка і прогнозування змін, що відбуваються у природних об'єктах внаслідок техногенного впливу. Рішення цих завдань покладено на моніторинг довкілля – систему спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки, яка є інформаційною основою для розробки природоохоронних заходів, оцінки їх ефективності та прийняття управлінських рішень в галузі охорони навколишнього середовища.

Курсова робота з дисципліни «Моніторинг довкілля» - обов'язковий елемент навчального процесу підготовки бакалаврів спеціальності 101 Екологія. Це самостійна науково-практична робота, виконання якої потребує попереднього вивчення навчальної, наукової та довідкової літератури, систематизації отриманої інформації, оволодіння методами і методиками екологічних досліджень.

Курсова робота повинна відображати:

- знання основних теоретичних питань про сучасну організацію, структуру і ієрархічні рівні моніторингу; показники складу та властивостей основних компонентів навколишнього середовища; класифікацію і сутність методів та методик вимірювання характеристик складу і властивостей компонентів довкілля; методи оцінки та прогнозування екологічних ситуацій на підставі даних спостережень;

- вміння обґрунтовувати доцільність здійснення моніторингу довкілля, розробляти програму моніторингу природного об'єкту або джерела впливу, здійснювати вибір методів і методик вимірювання складу та властивостей будь-якого компоненту природного середовища, проводити обробку та аналіз результатів спостережень, складати бази даних, представляти результати моніторингу у вигляді картографічного матеріалу, на підставі результатів спостережень оцінювати поточний екологічний стан окремих територій, прогнозувати його зміни та надавати рекомендації щодо його покращення.

Курсова робота виконується кожним здобувачем вищої освіти самостійно за індивідуальним завданням, яке надається викладачем – керівником курсової роботи на початку семестру.

Рекомендована тематика курсових робіт наведена у Додатку 1. Бажано, щоб тема курсової роботи була пов'язана з темою майбутнього дипломного проекту (роботи).

Курсова робота може виконуватись як на регіональному або галузевому рівні, так і на рівні господарського об'єкту (підприємства). Дані для написання основної частини (об'єкт моніторингу, його розташування тощо) конкретизуються викладачем, або обираються здобувачем вищої освіти та узгоджуються з керівником.

Алгоритм виконання курсової роботи передбачає певну послідовність дій, а саме:

1. Вивчення методичних рекомендацій до виконання роботи. Вибір та узгодження теми курсової роботи. Вибір об'єкту досліджень. Отримання вихідних даних для розрахункової частини.

Об'єктом досліджень можуть бути обрані:

- окремі зони або регіони із підвищеним антропогенним навантаженням;
- локальні дифузні або точкові джерела підвищеної екологічної небезпеки (місця захоронення відходів, екологічно нестабільні підприємства промисловості, скиди кар'єрних (шахтних) вод тощо);
- компоненти довкілля окремих адміністративних регіонів (атмосферне повітря, поверхневі та підземні води, ґрунти тощо);
- промислові, комунальні, гірничі, транспортні, енергетичні та інші підприємства;
- заповідні території.

3. Збір, вивчення та аналіз правової, наукової, навчальної літератури з обраної тематики. Ґрунтовний літературний огляд дасть здобувачу обґрунтувати запропоновані ним рішення щодо розробку або вдосконалення системи моніторингу.

4. Збір вихідного інформаційного матеріалу про об'єкт дослідження, фізико-географічні умови території його розташування, природні та техногенні фактори формування його екологічного стану. У вихідній інформації в обов'язковому порядку повинна бути відображена існуюча картина щодо ведення моніторингових досліджень досліджуваного об'єкту.

5. Розробка або вдосконалення вже існуючої системи моніторингу досліджуваного об'єкту. Написання основної частини курсової роботи.

6. Узагальнення результатів та обґрунтування рекомендацій з покращення стану досліджуваного об'єкту.

7. Виконання розрахунків та оформлення розрахункової частини курсової роботи.

8. Формулювання висновків. Остаточне оформлення та редагування роботи, підготовка до захисту (написання доповіді, створення презентації).

9. Захист роботи.

Виконання курсової роботи здійснюється протягом семестру під керівництвом викладача дисципліни. Протягом семестру керівником здійснюється перевірка виконаних розділів роботи. Готова та оформлена відповідно до вимог курсова робота надається на перевірку за 2 тижні до кінця семестру. Захист роботи відбувається на останньому тижні семестру.

2 СТРУКТУРА КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота складається із пояснювальної записки та графічної частини (карти, таблиці, діаграми, графіки, рисунки, схеми тощо). Загальний обсяг пояснювальної записки курсової роботи – 30–40 аркушів печатного тексту формату А4.

Структура курсової роботи повинна виходити із вибраного об'єкту і теми досліджень і містити наступні розділи:

Вступ (1-2 аркуші)

1 Основна частина (Розробка або вдосконалення системи моніторингу) (20-25 аркушів)

1.1 Загальна характеристика об'єкту моніторингу

1.1.1 Фізико-географічні умови розташування об'єкту моніторингу

1.1.2 Характеристика об'єкту моніторингу

1.1.3 Характеристика джерел та факторів впливу

1.1.4 Сучасний екологічний стан об'єкту

1.2 Обґрунтування системи моніторингу

1.3 Розробка або вдосконалення системи моніторингу

1.3.1 Оцінка стану існуючої системи моніторингових досліджень

1.3.2 Організація спостережень за станом досліджуваного об'єкту

1.3.3 Оцінка та прогнозування стану досліджуваного об'єкту

1.4 Рекомендації з покращення екологічного стану об'єкту

2 Розрахункова частина (10-15 аркуші)

Висновки (1-2 аркуші).

Література

Додатки (за необхідністю).

3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗМІСТУ ТА МЕТОДИКИ ВИКОНАННЯ ОКРЕМИХ РОЗДІЛІВ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Вступ

У вступі стисло обґрунтовується актуальність теми курсової роботи, формулюється мета роботи, конкретизуються завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети, визначаються об'єкт та предмет досліджень. Основні завдання курсової роботи доцільно викласти в 2–3 пунктах.

1 Основна частина (Розробка або вдосконалення системи моніторингу)

Основна частина курсової роботи є найбільшою за обсягом. Вона повинна містити розробку або вдосконалення системи моніторингу природного об'єкту або джерела впливу відповідно до обраної теми.

1.1 Загальна характеристика об'єкту моніторингу

На підставі аналізу літературних, картографічних та інших джерел приводиться опис об'єкту моніторингу та надається характеристика його показників, необхідних для розробки системи моніторингу.

Підрозділ повинен починатися з опису території розташування об'єкта дослідження, давати в такій послідовності:

- адміністративне положення;
- рельєф (характер поверхні, висота над рівнем моря, експозиція схилів та ін.) і кліматичні умови (переважаючі повітряні маси, температура повітря (середня, діапазон коливань), освітленість, вологість повітря, опади, напрямок і сила вітру)
- геологічна будова;
- гідрологічні та гідрогеологічні умови;
- характеристика ґрунтового покриву;
- перелік домінуючих видів рослин і тварин.

Важливо визначити антропогенні зміни, що відбулися на території проведення моніторингу (сільськогосподарське освоєння – рілля, наявність тваринних комплексів, пасовищ, промислове освоєння – заводи, промислові майданчики та ін., селітебне – житлові масиви тощо) та привести дані про наявність потенційних джерел забруднень (шламосховищ, відстійників, місць захоронення відходів, інших технічних споруд, наявність водоохоронних і санітарно-захисних зон, наявність скидів стічних вод тощо).

Джерела впливу необхідно характеризувати за такими ознаками:

- вид джерела (точкове, лінійне, площинне);
- періодичність впливу (постійний, випадковий, сезонний тощо);
- середовище впливу (атмосферне – викиди, водне – скиди, ґрунтове –

захоронення відходів або ж внесення забруднюючих речовин);

- характер впливу (фізичний, хімічний, інформаційний, біологічний);
- ступінь впливу (ледь помітний, слабкий, помірний, сильний, дуже сильний).

Якщо об'єктом моніторингу є один з компонентів довкілля (атмосферне повітря, масив поверхневих чи підземних вод, ґрунти), то необхідно надати детальну характеристику саме цього компоненту.

Якщо темою курсової роботи є організація локального моніторингу у зоні впливу промислового об'єкту, то надається загальна інформація про підприємство: район розташування, виробнича потужність, вид товарної продукції, відходи, що утворюються.

Рекомендується для написання підрозділу використовувати інформацію про підприємство з екологічних паспортів, звітів ОВД, СЕО, мережі Internet тощо.

Інформація, наведена у розділі, може супроводжуватись схематичною картою місцевості.

1.2 Обґрунтування системи моніторингу

Розглядаються правові та методичні основи проведення моніторингу. Приводяться законодавчі акти та нормативно-методичні матеріали, на підставі яких розробляється система моніторингу. Висвітлюються загальні підходи до організації моніторингу, наведені в основних нормативних документах відповідно до обраного об'єкту, таких як «Положення про державну систему моніторингу довкілля», «Порядок здійснення державного моніторингу вод», «Положення про моніторинг земель» та ін.

1.3 Розробка або вдосконалення системи моніторингу

У підрозділі у випадку, коли метою роботи є вдосконалення існуючої системи моніторингу, надається її характеристика та вказуються її недоліки та невідповідності нормативно-правовим матеріалам.

Наводяться відомості щодо організації моніторингових спостережень за станом досліджуваного об'єкту, розробки (вибору) програми і методики досліджень, створення бази даних чи геоінформаційної системи моніторингу довкілля:

- визначаються категорії і кількість постів спостережень, особливості їх розміщення;
- приводиться перелік забруднюючих речовин для контролю та принципи його побудови;
- наводяться програми і терміни спостережень;

- визначаються методи обробки і представлення результатів спостережень.

Програма моніторингу розробляється з урахуванням особливостей об'єкта досліджень і вимог до організації моніторингу, які викладені у нормативно-правових та методичних матеріалах, і повинна відповідати на питання: *що* (які показники визначаються), *де* (розташування постів спостережень і точок опробування), *коли* (сезон, місяць, тиждень, час доби), *як часто* (періодичність вимірювання) і *яким чином* (інструментально, лабораторно) *вимірювати*.

Методика досліджень повинна відповідати на питання *яким чином і якими засобами* (технічними, хімічними чи біологічними) *проводяться вимірювання визначених показників*.

Розробка методики моніторингових досліджень передбачає вибір методів вимірювання, виходячи з особливостей території, наявних джерел забруднення і можливостей наявних (доступних) лабораторій. Рекомендується використовувати стандартні методики спостережень і сертифіковані технічні засоби вимірювань.

Програма і методика моніторингових досліджень повинна передбачати статистичну обробку результатів досліджень з визначенням достовірності отриманих результатів.

Інформація про об'єкти та елементи моніторингової мережі може доповнюватись рисунками та картами або схемами з вказаними на них постами спостережень.

1.4 Рекомендації з покращення екологічного стану об'єкту

У висновках стисло наводяться отримані результати та практичні рекомендації щодо їх впровадження, зокрема:

- вдосконалення систем очищення і скорочення обсягів викидів забруднень в атмосферу;
- вдосконалення систем очищення і скорочення об'ємів скидання стічних вод;
- створення водоохоронних і водозахисних зон чи розширення їх меж;
- створення природоохоронних територій;
- проведення рекультивації ґрунтів;
- впровадження технологій, що забезпечують дотримання агрохімічних вимог при внесенні добрив і використанні засобів захисту рослин;
- використання методів біологічного землеробства;
- дотримання природоохоронного законодавства;
- фітомеліоративні заходи.

2 Розрахункова частина

Розрахункова частина повинна містити рішення завдань з оцінки та прогнозування якості природних вод атмосферного повітря, ґрунтів тощо, Орієнтовний перелік завдань розрахункової частини:

1. Оцінка якості природних вод водного об'єкту культурно-побутового призначення методом детального аналізу.
2. Оцінка якості природних вод водного об'єкту рибогосподарського призначення методом детального аналізу.
3. Оцінка якості природних вод водного об'єкту рибогосподарського призначення за комплексним індексом.
4. Оцінка стану підземних вод в районі накопичувачів промислових відходів.
5. Оцінка забруднення ґрунтів важкими металами.

Вихідні дані для виконання розрахункової частини надає керівник, у відповідності до теми курсової роботи.

Алгоритми та приклади виконання завдань розрахункової частини приведені в методичних вказівках до практичних занять.

Висновки

Це заключний розділ курсової роботи. Він повинен містити стислий виклад результатів виконаної роботи, дані розрахунків та їх оцінку, висновки та пропозиції щодо удосконалення природоохоронної діяльності або покращення екологічного стану досліджуваного об'єкту.

Література

В пояснювальній записці курсової роботи повинні надаватись посилання на всі джерела, які використовувались під час її виконання (не менше 10-15 джерел). Бібліографічні посилання наводяться мовою джерела у порядку їх згадування в тексті у відповідності до стандартів бібліотечної і видавничої справи.

Додатки

У додатках розміщують матеріал, що доповнює текст пояснювальної записки. Це можуть бути розрахунки, виконані з використанням комп'ютерних програм, наприклад, комп'ютерної програми Excel, приклади форм представлення результатів моніторингу, картографічні матеріали (карта-схема розміщення досліджуваного об'єкту, геологічна карта, карта ґрунтів тощо), креслення, схеми та описи комп'ютерних програм, апаратури, приладів та ін.

4 ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Пояснювальну записку курсової роботи оформлюють на аркушах формату А4 (210x297 мм). Текст повинен друкуватися на комп'ютері через 1,5 міжрядкових інтервали (шрифт 14, Times New Roman), абзац 1,25 см, вирівнювання по ширині. Додатковий шрифт – 12 (для підпису рисунків та заповнення таблиць). На кожному аркуші залишають береги: зліва 3,0 см зверху і знизу по 2 см, справа 1,5 см.

Рамки та основні написи на аркушах роботи не виконують, позначення документу не привласнюють. Сторінки нумерують послідовно, починаючи з титульного аркуша (номер на титульному аркуші не проставляють) до останньої сторінки додатків. Номер сторінки вказують в нижньому правому куті сторінки.

Титульний аркуш є першою сторінкою курсової роботи, яка виконується за встановленим зразком (Додаток 2).

Зміст повинен містити найменування всіх розділів, підрозділів та пунктів з зазначенням номерів початкових сторінок. Назви розділів у змісті повинні відповідати назвам у тексті.

Матеріал пояснювальної записки ділиться на розділи, підрозділи і пункти. Кожен розділ рекомендується починати з нової сторінки. Розділи повинні мати порядкові номери, позначені арабськими цифрами. Крапка після номера не ставиться. Підрозділи мають порядкові номери у межах кожного розділу.

Пункти (за необхідності) повинні мати порядкову нумерацію в межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з номера розділу, порядкового номера підрозділу та порядкового номера пункту, відокремлених крапкою. Після номера пункту крапку не ставлять (наприклад, 1.1.1, 1.1.2 і т. д.).

Вступ, висновки, список літератури, додатки у змісті зазначаються, але не нумеруються.

Пояснювальна записка може містити ілюстрації у вигляді креслень, ескізів, схем, графіків, діаграм, фотографій тощо та таблиці. Таблиці і рисунки розміщують під текстом, в якому є посилання на н, або на наступній сторінці. На всі ілюстрації та таблиці повинні бути наведені посилання в тексті курсової роботи. Повторні посилання дають зі скороченим словом «дивись», наприклад (див. рис. 2.1; див. табл. 3.2). Таблиці і рисунки розміщують під текстом, в якому є посилання, або на наступній сторінці.

Всі ілюстрації називаються рисунками та нумерують в межах розділу арабськими цифрами. Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, розділених крапкою, наприклад:

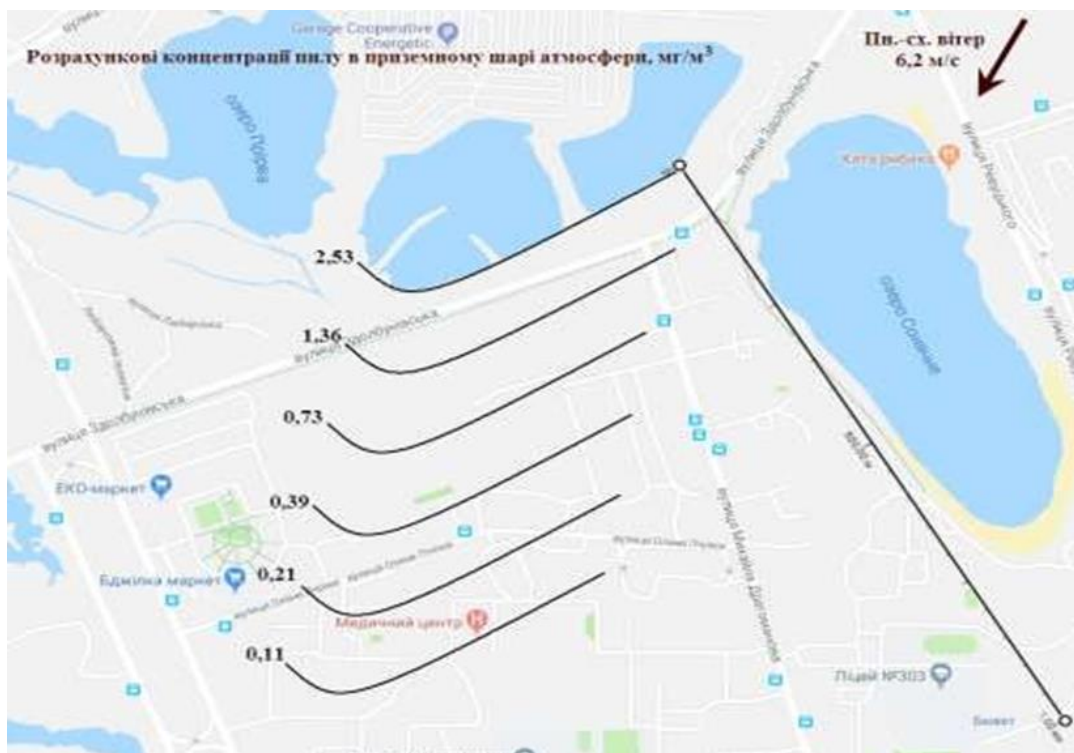

Рис. 3.1. Схематичне представлення результатів розрахунків приземної концентрації пилу (мг/м³)

Таблиця повинна мати номер та заголовок, який пишуть над таблицею з абзацу, вирівнювання за шириною. Заголовок повинен бути коротким і повністю відображати зміст таблиці. Наприклад:

Таблиця 3.3 – Критерії класів небезпечності хімічних речовин в ґрунтах

Показник	Норма для речовин		
	1-го класу небезпеки	2-го класу небезпеки	3-го класу небезпеки
1	2	3	4
1. Токсичність, ДЛ ₅₀ , мг/кг	< 200	200-1000	> 1000

Формули повинні нумеруватися арабськими цифрами, які записують на рівні формули праворуч у круглих дужках. Номер формули складається з номера розділу й порядкового номера формули, розділених крапкою, наприклад (3.1).

Посилання в тексті на порядкові номери формул дають у дужках, наприклад: «... розрахунок виконується за формулою (3.1)». Наприклад:

Розрахунок індексу забруднення вод виконується за формулою:

$$ІЗВ = \frac{1}{6} \sum_{i=1}^n \frac{C_i}{ГДК_i} \quad (3.1)$$

де $ГДК_i$ — граничне допустима концентрація (значення) показника;

C_i — фактична концентрація (значення) показника.

Перелік посилань надається у квадратних дужках по тексту [1, 2, 3], бібліографічний список в кінці тексту. Посторінкові виноска та посилання не допускаються. Посилання необхідно розміщувати на всі окремі фрази і цитати, а також рисунки і таблиці, які запозичені з будь-яких джерел інформації. Бібліографічний опис для переліку посилань оформлюється у відповідності до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання» (Додаток 3), який установлює види бібліографічних посилань, правила та особливості їхнього складання і розміщування у документах.

5 ПОРЯДОК ЗАХИСТУ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Захист курсової роботи є особливою формою перевірки глибини засвоєння вивченого матеріалу та ефективним способом демонстрації уміння коротко, аргументовано та чітко викладати представлений у роботі матеріал.

До захисту допускається курсова робота, виконана своєчасно, в повному обсязі та у відповідності до встановлених вимог. Курсову роботу слід здавати разом з її електронною версією у форматі doc, виконаною у редакторі Microsoft Word (будь-яка версія).

Захист курсової роботи проводиться перед екзаменаційною комісією зі складу досвідчених працівників викладацького складу кафедри у складі 3-х осіб. Захист роботи є прилюдним.

До захисту здобувач готує доповідь, в якій демонструє результати виконання курсової роботи. Рекомендована тривалість доповіді – 5-7 хвилин. Бажано супроводжувати доповідь презентацією.

Формою атестації курсової роботи є диференційований залік. Критерії оцінювання курсової роботи доводять до відома здобувачів на початку семестру.

Під час оцінювання роботи враховуються: актуальність й обґрунтування вибору теми; повнота та чіткість формулювання мети, завдань, предмету, об'єкту та методів дослідження; повнота та змістовність теоретико-аналітичного огляду проблеми; аргументованість та достовірність результатів практичної складової роботи; точність, повнота, достовірність висновків; якість публічного виступу; якість відповідей на питання членів комісії (аргументованість, логічність, грамотність, переконливість, науковість); самостійність, ініціативність, креативність в процесі виконання дослідження; зауваження та рекомендації наукового керівника курсової роботи; якість оформлення курсової роботи та демонстраційних матеріалів.

Робота може бути знята із захисту, якщо буде з'ясовано, що вона несамотійна і що її автор не володіє темою. Здобувач, який не представив у встановлений термін курсову роботу чи не захистив її з неповажних причин, вважається таким, який має академічну заборгованість. Робота, яка виконана на недостатньому рівні або не відповідає вимогам методичних вказівок, повертається на доопрацювання і подання її до повторного захисту.

Критерії оцінювання та розподіл балів за виконання курсової роботи наведені в табл. 5.1 та 5.2.

Таблиця 5.1 – Критерії оцінювання курсової роботи

Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Кількість балів	Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів
1	2	3	4
Відмінно	A	90-100	Курсова робота виконана відповідно до затвердженого плану і графіку. Повністю розкриває зміст теми та відповідає вимогам щодо оформлення. Рекомендації обґрунтовані та мають значущість. На захисті здобувач вищої освіти показав глибокі знання та уміння з дисципліни

Продовження табл. 5.1

1	2	3	4
Добре	В	82-89	Робота виконана відповідно до затвердженого плану і графіку. Повністю розкриває зміст теми та відповідає вимогам щодо оформлення. Рекомендації обґрунтовані та мають значущість. На захисті здобувач вищої освіти показав повне розуміння досліджуваних проблем, володіння на достатньо високому рівні засвоєними знаннями та уміннями, дав правильні змістовні відповіді на питання.
	С	74-81	Курсова робота виконана відповідно до затвердженого плану і графіку. Повністю розкриває зміст теми. В цілому відповідає вимогам щодо оформлення. У роботі надані рекомендації, але їх практичне значення недостатньо обґрунтоване. Під час захисту здобувач вищої освіти показав достатнє розуміння досліджуваних проблем однак у відповідях на питання допускав помилки.
Задовільно	Д	64-73	Курсова робота виконана відповідно до затвердженого плану і графіку. В цілому розкрито зміст теми. Робота у значній мірі відповідає вимогам щодо оформлення. В роботі надані рекомендації, але вони недостатньо обґрунтовані. Під час захисту здобувач вищої освіти показав достатнє розуміння досліджуваних проблем однак у відповідях на питання допускав суттєві помилки.
	Е	60-63	Курсова робота виконана відповідно до затвердженого плану, однак з порушенням графіку. В цілому розкрито зміст теми. Робота у значній мірі відповідає вимогам щодо оформлення. У роботі надані рекомендації, але вони мають формальний характер та недостатньо обґрунтовані. Під час захисту здобувач вищої освіти показав достатнє розуміння досліджуваних проблем, однак у відповідях на питання допускав суттєві помилки. Мають місце незначні помилки в оформленні роботи.

Закінчення табл. 5.1

1	2	3	4
Незадовільно	FX	36-59	Курсова робота виконана зі значними помилками і свідчить про незнання більшої частини матеріалу. При цьому допущені суттєві помилки в таблицях та викладені змісту роботи, відсутня логіка і порушена послідовність у виконанні роботи. Висновки сформовані неправильно або відсутні. Робота виконана із значними відхиленнями від календарного графіку, при захисті здобувач вищої освіти демонструє незнання більшості матеріалу
	F	0-35	Курсова робота не виконана та не здана викладачу.

Таблиця 5.2 - Розподіл балів за виконання курсової роботи

Виконання курсової роботи		Оформлення	Захист курсової роботи	Сума
Теоретична частина	Практична частина	Робота відповідає вимогам стандарту ДСТУ 3008-2015, вимогам, методичних вказівок		
до 40	до 40	до 10	10	100

6 ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

При виконанні курсової роботи здобувачі повинні дотримуватись принципів академічної доброчесності. Найпоширенішим проявом академічної недоброчесності є плагіат, тобто навмисне чи усвідомлене оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору (тексту або ідей) під іменем особи, яка не є автором цього твору, без належного оформлення посилань.

7 ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Література

1. М. О. Клименко, А. М. Прищепа, Н. М. Вознюк. Моніторинг довкілля : підручник. 2-ге вид., допов. та перероб. – Рівне : НУВГП, 2023. – 350 с.
2. Моніторинг довкілля : навчальний посібник / Л. Л. Гурець, І. О. Трунова, В. В. Фалько, О. В. Вакарчук ; за заг. ред. проф. Л. Л. Гурець. – Суми :

Сумський державний університет, 2023. – 206 с.

3. Моніторинг довкілля : Підручник [Боголюбов В.М., Клименко М.О., Мокін В.Б. та ін.]; за ред. В.М. Боголюбова і Т.А. Сафранова. – Херсон: Грінь Д.С., 2020. – 530 с.
4. Методи вимірювання параметрів навколишнього середовища : підруч. / Г. І. Грінь, В. І. Мохонько, О. В. Суворін та ін. – Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. – 420 с.
5. Булигін С.Ю., Вітвіцький С.В., Буланий О.В., Тонха О.Л. Б 90 Моніторинг якості ґрунтів . Підручник . К.: Видавництво НУБіП України, 2019.- 421с.
6. Гудков І.М., Кашпаров В.О., Паренюк О.Ю. Радіоекологічний моніторинг : навчальний посібник. Київ, 2019. 188 с.
7. Моніторинг довкілля. Аналітична записка щодо стану та перспектив розвитку державної системи моніторингу довкілля. - м. Київ, 2023 р. 119 с.
8. Моніторинг якості атмосферного повітря: український та міжнародний досвід. [Аналітична записка] / Кольцов М., Шевченко Л. — Київ: ГО «Фундація «Відкрите Суспільство», 2018. 13 с
9. Навчальний посібник «Моніторинг поверхневих вод» для студентів спеціальності 101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища» освітній ступінь «бакалавр» усіх форм навчання – Полтава: ПолтНТУ, 2017. – 82 с.
10. Нікіфоров В. В., Дігтяр С. В., Мазницька О.В., Козловська Т.Ф. Біоіндикація та біотестування : навчальний посібник. – Кременчук : Видавництво ПП Щенбатих О. В., 2016. – 76 с.
11. Оцінка техногенного впливу на геологічне середовище / Т.А. Сафранов, О.В. Чепіжко, Є.Г. Коніков, М.А. Берлінський, А.І. Волков, В.І. Мохонько; за ред. Сафранова Т.А. – Одеса: Екологія, 2012. – 272 с.
12. Юрасов С.М., Сафранов Т.А., Чугай А.В. Оцінка якості природних вод: навчальний посібник. – Одеса: Екологія, 2012. – 168 с.

Нормативно-правові документи

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991р. № 1264-ХІІ. Дата оновлення: 04.06.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
2. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. Дата оновлення: 18.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>
3. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.92 р. № 2707-ХІІ. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>

4. Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 0962. Дата оновлення: 08.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
5. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456. Дата оновлення: 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
6. Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 0591. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>
7. Закон України «Про тваринний світ» від 03.03.1993 р. № 3041. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>
8. Закон України «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 р. № 1864-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>
9. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 16.05.2024 р. № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text>
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом : Закон України від 04.10.2016 № 1641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1641-19#Text>.
11. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. Дата оновлення: 04.04.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>
12. Водний Кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. Дата оновлення: 18.12.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>
13. Лісовий кодекс України від [від 21.01.94](#), № 3853-ХІІ. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
14. Земельний кодекс України від 25.10. 2001 р. № 2768-14.
15. Положення про державну систему моніторингу довкілля, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-п#Text>
16. Положення про моніторинг земель в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 760, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF#Text>
17. Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.2004 № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-04#Text>
18. Порядок здійснення державного моніторингу вод: затв. Постановою Каб. Міністрів України від 19.09.2018 р. № 758. [Чинний від 01.01.2019]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF>

19. Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-п#Text>
20. Порядок моніторингу місць утворення, зберігання та видалення відходів. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 травня 2025 р. № 551. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2025-%D0%BF#Text>

Методичне забезпечення

1. Тексти лекцій з дисципліни «Моніторинг довкілля» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 101 Екологія) / Укладач Мохонько В.І. – Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. – 138 с.
2. Конспект лекцій з дисципліни «Аналітична хімія природного середовища» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 101 Екологія) / Укладач Мохонько В.І. – Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. – 60 с.
3. Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Моніторинг довкілля» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 101 «Екологія» / Укладач Мохонько В.І. – Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2021. – 106 с.
4. Методичні вказівки до виконання курсової роботи з дисципліни «Моніторинг довкілля» для студентів спеціальності 101 «Екологія» денної і заочної форми навчання. / Укладач Мохонько В.І. – Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2019. – 18 с.

Інформаційні ресурси

1. Сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (тексти нормативно-методичних документів, національні доповіді про стан навколишнього природного середовища, програми моніторингу довкілля регіонів та ін.) / URL: <http://www.menr.gov.ua>
2. Сайт Інформаційно-аналітичного центру (ІАЦ) Мінприроди (поточна аналітична інформація про стан довкілля в Україні): URL: <https://iac-menr.rgdata.com.ua/ShowPage.aspx?PageID=200>
3. Сайт Українського гідрометеорологічного центру (про мережу спостережень, результати гідрометеомоніторингу України та ін.): URL: <https://www.meteo.gov.ua/>
4. Сайт Державного агентства водних ресурсів (відомості про результати моніторингу стану вод в Україні, тексти нормативно-методичних документів та ін.). URL: <https://www.davr.gov.ua/>
5. Сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій. URL: <https://dsns.gov.ua/>
6. Інтерактивна карта «Моніторинг та екологічна оцінка водних ресурсів України». URL: <http://monitoring.davr.gov.ua/EcoWaterMon/GDKMap/Index>

7. Програма ООН з навколишнього середовища UNEP. URL: <https://www.unenvironment.org/>
8. Природно-заповідний фонд України. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/>
9. Всесвітня метеорологічна організація WMO. URL: <http://www.wmo.ch>
10. Система Світових центрів даних МСНС. URL: <http://www.ngdc.noaa.gov/wdc/wdmain.html>
11. Інформаційна система програми ЮНЕП GRID. URL: <http://www.grid.org>
12. Міжнародна програма геосферно-біосферних досліджень IGBP. URL: <http://www.igbp.kva.se/cgi-bin/php/frameset.php>.

Орієнтовні теми курсових робіт

1	Розробка (вдосконалення) системи моніторингу забруднення ґрунтів міської агломерації
2	Розробка (вдосконалення) системи діагностичного моніторингу масиву поверхневих вод
3	Розробка (вдосконалення) системи дослідницького моніторингу масиву поверхневих вод
4	Розробка (вдосконалення) системи операційного моніторингу масиву поверхневих вод
5	Моніторинг масивів підземних вод у зоні впливу накопичувачів відходів
6	Моніторинг морських вод (у зоні впливу морського порту)
7	Розробка (вдосконалення) системи моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення
8	Організація маршрутних спостережень за станом атмосферного повітря міста
9	Моніторинг атмосферного повітря міської агломерації
10	Розробка локальної системи моніторингу геологічного середовища
11	Розробка локальних систем моніторингу у зонах впливу промислових підприємств
12	Моніторинг рослинного світу
13	Моніторингу тваринного світу
14	Організація гідробіологічних спостережень за якістю поверхневих вод
15	Моніторинг біологічного різноманіття лісових екосистем (на прикладі лісового господарства)
16	Моніторинг місць утворення, зберігання та видалення відходів
17	Організація біомоніторингу наземних екосистем
18	Організація фонового моніторингу на територіях природно-заповідного фонду

Приклад оформлення титульного листа

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Кафедра хімічної інженерії та екології

КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни «Моніторинг довкілля»

на тему:

_____

_____

здобувача (ки) вищої освіти _____ курсу групи _____

спеціальності _____ 101 Екологія _____

_____
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

Керівник

_____
(посада, вчене звання, прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

Результати захисту:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

Дата _____

Київ - 2025

**Зразок оформлення списку використаних джерел
відповідно до ДСТУ 8302:2015**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: один автор	1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 2. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с.
Два автори	1. Полетаєва Л. М., Сафранов Т. А. Моніторинг навколишнього природного середовища: навч. посіб. Одеса: ОДЕКУ: Екологія, 2005. 171 с.
Три автори	1. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. О. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с. 2. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.
Чотири і більше авторів	1. Булигін С. Ю., Вітвіцький С. В., Буланій О. В., Тонха О. Л. Моніторинг якості ґрунтів : підручник. Київ : НУБіП України, 2019. 421с. 2. Моніторинг довкілля : підручник / Боголюбов В.М. та ін; за ред. проф. В.М. Боголюбова. Вид. 2-ге. Київ: НУБіПУ, 2018. 435 с.
Автор(и) та редактор(и)/у порядники	1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с. 2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.
Без автора	1. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.
Багатотомні видання	1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. 2. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницького, 2015. Т. 1. 306 с.
Автореферати дисертацій	1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.

Дисертації	1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок XX ст.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.
Законодавчі та нормативні документи	1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i> . 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. 3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i> . 2011. № 48-49. Ст. 536. 4. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i> . 2017. № 4. С. 530–543. 5. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10. 6. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. №40. <i>Офіційний вісник України</i> . 2017. № 20. С. 136–141. 8. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i> . 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.
Патенти	1. Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.
Препринти	1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).
Стандарти	1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). 2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.
Частина видання: книги	1. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197.

Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)	1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136.
Частина видання: довідкового видання	1. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673.
Частина видання: продовжуваного видання	1. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формулювання їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i> . Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.
Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)	1. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i> . 2007. № 4. С. 88–92. 2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. 3. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe ₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i> . 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.
Електронні ресурси Книги	1. Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.11.2017).
Законодавчі документи	1. Про стандартизацію : Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.11.2017).
Періодичні видання	1. Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. <i>Ефективна економіка</i> . 2013. № 10. URL: http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvnaekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.10.2017). 2. Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i> . 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.11.2017).
Сторінки з веб-сайтів	Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? <i>Екологія життя</i> : веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання курсової роботи

з дисципліни «Моніторинг довкілля»

(для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

спеціальності Е2 Екологія)

(Електронне видання)

Укладач:

В.І. МОХОНЬКО

Оригінал-макет

В.І. Мохонько

Підписано до друку _____

Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір друкар. Гарнітура Times.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. 1.63. Облік. - вид. арк. _____

Тираж _____ екз. Вид. № _____. Замов. № _____. Ціна договірна.

**Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля**

Адреса видавництва: м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17

Телефон: +38 (050) 218 04 78, факс (064 52) 4 03 42

e-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com.